

dr Beata Udzik

Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

Zespół Szkół Ogólnokształcących w Jarocinie

Umiejętności nadawczo-odbiorcze gimnazjalistów w świetle ewaluacji formatywnej

Środki unijne wykorzystywane do wspierania rozwoju polskiej oświaty mogą i powinny służyć przede wszystkim wyrównywaniu szans edukacyjnych dzieci ze środowisk wymagających wsparcia. Ważną rolę odgrywa wówczas ewaluacja wstępna, służąca zidentyfikowaniu problemu, diagnozie potrzeb i oczekiwania adresatów podejmowanego działania. Taką funkcję może spełnić analiza wyników egzaminów zewnętrznych, analiza danych udostępnianych przez OKE i CKE (zwłaszcza EWD oraz tendencja rozwojowa szkół). Równie ważna pozostaje ewaluacja formacyjna, której celem staje się określenie uzyskanych już wyników, diagnoza kontekstu przeprowadzanego przedsięwzięcia, modyfikacja podejmowanych działań.

Prezentowany referat jest próbą określenia wstępnych wniosków płynących z badań ewaluacyjnych dotyczących umiejętności nadawczo-odbiorczych gimnazjalistów pracujących przez rok według nowej podstawy programowej i objętych projektem: „Zajęcia pozalekcyjne – kluczem do sukcesu wielkopolskiego gimnazjalisty”. Głównym celem projektu realizowanego przez CDN w Pile jest „udzielenie kompleksowego wsparcia wytypowanym wspólnie z Okręgową Komisją Egzaminacyjną w Poznaniu, po analizie wyników egzaminu gimnazjalnego z 2009 roku, 64 szkołom, 256 nauczycielom j. polskiego, matematyki, fizyki i chemii uczącym w tych szkołach oraz 2000 uczniom, którzy do egzaminu przystąpią w roku 2012”¹. Niniejszy referat prezentuje wyniki i ich wstępną analizę dotyczącą umiejętności z zakresu nauczania języka polskiego i stanowi jedynie część kompleksowej oceny potrzeb i kontekstów przedsięwzięcia.

Badaniem zostali objęci uczniowie II klasy gimnazjów z wielkopolskich szkół zakwalifikowanych do udziału w projekcie. Diagnozie poddano prace 1930 uczniów, w tym również testy 170 respondentów z orzeczeniami i opiniami (niemal 9% analizowanych prac). Zakres sprawdzanych treści został ustalony na podstawie dokonanej wcześniej wśród polonistów uczących konkretne zespoły klasowe wywiadu (realizacja wymagań szczegółowych nowej podstawy programowej). Jako narzędzia sprawdzającego użyto testu, na który składał się tekst literacki z towarzyszącymi mu zadaniami. Forma wykorzystanych w teście zadań wynikała z wymogów określonych w nowym *Informatorze gimnazjalnym*.

¹ Pełne informacje na temat projektu realizowanego przez Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Pile na stronie internetowej instytucji: http://www.cdn.pila.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=153&Itemid=105 [data dostępu: 30.06.2011 r.].

Ponieważ badanie przeprowadzane było na początku drugiej klasy, więc po roku realizacji podstawy programowej z zakresu gimnazjum, stąd sprawdzano wiadomości i umiejętności zarówno z II, jak i III etapu edukacyjnego. W pierwszej części testu sprawdzano przede wszystkim odbiór tekstu literackiego na przykładzie baśni Andersena. Poniższa tabela zestawia treści i umiejętności sprawdzane w teście z wymaganiami ogólnymi i szczegółowymi podstawy programowej².

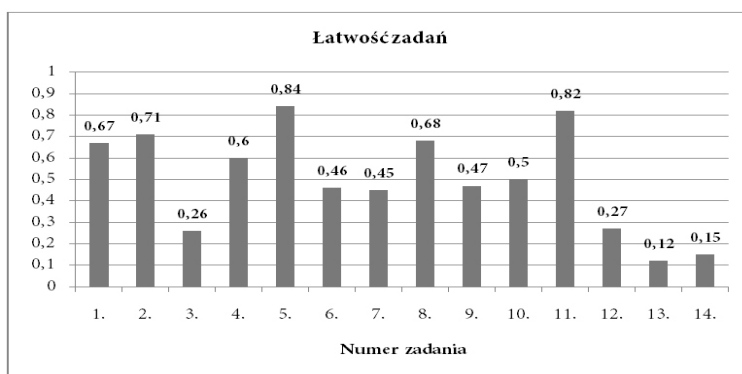
Tabela 1. Zestawienie treści i umiejętności sprawdzanych w pierwszej części testu z wymaganiami ogólnymi i szczegółowymi podstawy programowej

Nr zadania	Podstawa programowa		Nazwa sprawdzanej czynności	Typ i forma zadania	Liczba punktów
	Wymagania ogólne	Wymagania szczegółowe (nazwa sprawdzanej umiejętności) Uczeń	Uczeń		
1	Analiza i interpretacja tekstów kultury (II)	rozpoznaje problematykę utworu (II 1. 2), przedstawia najistotniejsze treści wypowiedzi (II 2. 1)	rozpoznaje motywy działania bohaterów	Z WW	1
2	Analiza i interpretacja tekstów kultury (II)	rozpoznaje problematykę utworu (II 1. 2), przedstawia najistotniejsze treści wypowiedzi (II 2. 1)	rozpoznaje cechy elementów świata przedstawionego	Z WW	1
3	Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji (I)	rozumie przenośne znaczenie wyrazów w wypowiedzi (I 1. 8) II etap	rozpoznaje metaforyczny sens słowa występującego w tekście	Z WW	1
4	Analiza i interpretacja tekstów kultury (II) Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji (I)	rozpoznaje problematykę utworu (II 1. 2) wyszukuje w tekście informacje wyrażone pośrednio (I 1. 7) II etap	dostrzega pośredniość krytyki obecnej w tekście	O KO	1
5	Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji (I)	wyszukuje w tekście informacje wyrażone wprost (I 1. 7) II etap	wskazuje informację podaną wprost w tekście	Z WW	1
6	Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji (I)	odróżnia informacje o faktach od opinii (I 1. 4)	odróżnia fakty od opinii	Z D	1

² Wszystkie odniesienia do podstawy programowej dotyczą III etapu edukacyjnego (gimnazjum). Jeśli pojawia się odniesienie do szkoły podstawowej, to jest ono jedynie sygnalizowane poprzez dopisanie: II etap.

7	Analiza i interpretacja tekstów kultury (II)	wskazuje funkcję środków stylistycznych	wskazuje właściwy termin teoretyczno-literacki	Z WW	1
8	Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji (I)	dostrzega relacje między częściami składowymi wypowiedzi (I 1. 10) II etap	rozpoznaje funkcję części kompozycyjnych tekstu, relacje między nimi zachodzące	Z WW	1
9.a	Tworzenie wypowiedzi (III)	stosuje zw. frazeologiczne, rozumiejąc ich znaczenie (III2.1)	rozpoznaje znaczenie związków frazeologicznych	Z D	1
9.b	Analiza i interpretacja tekstów kultury (II)	charakteryzuje bohaterów (II 2. 10) II etap	rozpoznaje sytuację bohatera poprzez wybór określającego ją związku frazeologicznego	Z WW	1
10	Tworzenie wypowiedzi (III)	[...] świadomie doбира synonymy i antonimy (III2.3)	rozpoznaje właściwy termin językoznawczy	Z WW	1
11	Analiza i interpretacja tekstów kultury (II)	omawia funkcje elementów konstrukcyjnych utworu (tytułu) (II 2. 5)	rozpoznaje sens tytułu utworu	Z WW	1
12	Analiza i interpretacja tekstów kultury (II)	samodzielnie formułuje przesłanie baśni (II 3. 2) II etap	formułuje przesłanie utworu	O KO	2
13	Analiza i interpretacja tekstów kultury (II)	identyfikuje bajkę (II 2. 11) II etap	nazywa cechy bajki obecne w utworze	O KO	1
14	Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji (I)	zdania irównoważniki (I 3.2 II etap); rozróżnia rodzaje zdań złożonych podrzędnie (I 3. 6)	rozpoznaje cechy budowy składniowej wypowiedzenia złożonego	Z PF	2

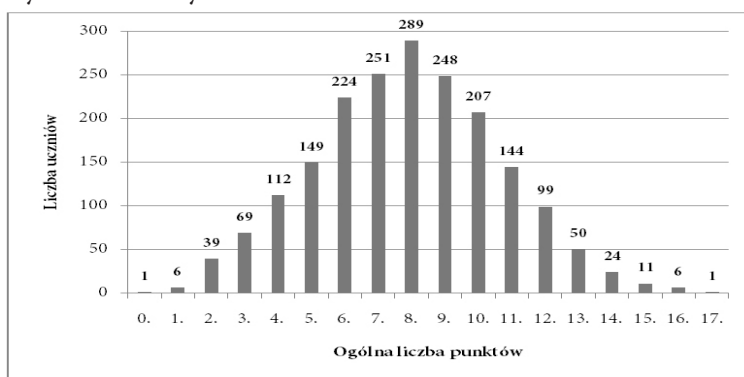
Zestawienie dotyczące współczynnika łatwości dla poszczególnych zadań kształtuje się następująco:

Rysunek 1. Zestawienie łatwości zadań 1.-14. (I część testu)

Jak wynika z ilościowego zestawienia wyników za zadania zamknięte i zadania krótkiej odpowiedzi dotyczące głównie odbioru i analizy tekstu, najtrudniejsze okazały się zadania 13. i 14. wymagające posłużenia się wiedzą zarówno literaturoznawczą, jak i językoznawczą. Trudne dla gimnazjalistów były także zadania związane z odbiorem tekstu na wyższym, często symbolicznym poziomie, czyli zad. 3. wymagające umiejętności rozpoznania metaforycznego sensu słowa, zad. 6., w którym wymagano odróżnienia faktu od opinii, zad. 9. wymagające dwóch czynności: zrozumienia znaczenia związku frazeologicznego i dopasowania go do sytuacji bohatera. Trudnym zadaniem dla badanych gimnazjalistów było również to, w którym wymagano od nich samodzielnego sformułowania przesłania baśni. Umiarkowanie trudne zadania to te, w których gimnazjaliści mieli rozpoznać motywy działania bohaterów (zad. 1.), dostrzec informacje wyrażone pośrednio (zad. 4.), rozpoznać funkcję części kompozycyjnych tekstu i relacje między nimi zachodzące (zad. 8.) oraz rozpoznać właściwy termin językoznawczy (zad. 10.). Wszystkie zadania łatwe wymagały rozpoznania treści wyrażonych wprost (rozpoznania cech bohaterów, wyszukania wprost podanej informacji bądź wskazania adresata zdania tytułowego poprzez wybór z kilku podanych). Żadne zadanie nie okazało się bardzo łatwe.

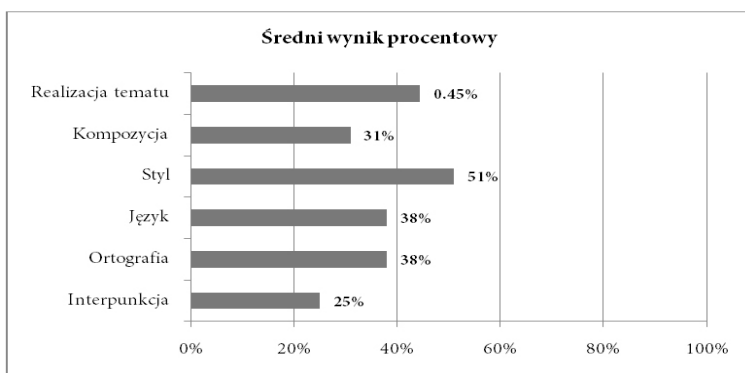
Prześledzenie wyników testu pozwala na wysunięcie wniosku dotyczącego umiejętności odbioru oraz analizy i interpretacji tekstu literackiego. Gimnazjaliści poradzili sobie jedynie z zadaniami sprawdzającymi odbiór treści dosłownych lub wyrażonych wprost. Problem natomiast stanowiły zadania wymagające odczytywania treści metaforycznych i przetwarzania informacji. Także zadania sprawdzające znajomość terminologii z zakresu teorii literatury i języka pokazały bezradność wielu uczniów, od których nie wymagano definiowania pojęć, raczej wykorzystania wiedzy w praktyce, funkcjonalnego powiązania pojęć z przykładami z tekstu lub zidentyfikowania cech gatunkowych (tutaj bajki). Rozkład wyników punktowych w powiązaniu z liczbą uczniów, którzy uzyskali dany wynik, wykazuje wyraźnie lewostronne odchylenie w kierunku wyników słabszych.

Rysunek 2. Zestawienie ogólnej punktacji za zadania 1.-14. z liczbą uczniów

Zauważalne jest wypiętrzenie wykresu w strefie wyników niżej średniej, a spłaszczenie w strefie wyników wysokich.

W drugiej części arkusza diagnostycznego postawiono przed uczniami zadanie napisania opowiadania odtwórczego dotyczącego zdarzeń przedstawionych w tekście baśni Andersena. Kryteria oceniania ustalono zgodnie z propozycjami *Informatora gimnazjalnego*. Współczynnik łatwości dla poszczególnych kryteriów oceny opowiadania kształtuje się następująco:

Rysunek 3. Średni wynik procentowy za kryteria oceny pracowni

Jak pokazuje powyższy wykres, tylko w zakresie stylu średni wynik przekroczył w niewielkim stopniu połowę możliwych do uzyskania punktów. Wszystkie pozostałe wymagania okazały się trudne do spełnienia przez uczestników badania.

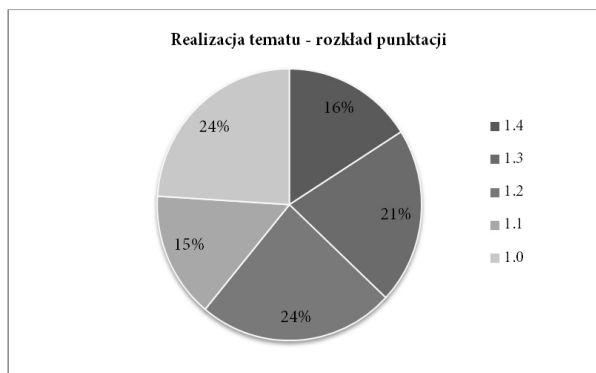
W zakresie realizacji tematu wymagano, aby uczeń drugiej klasy gimnazjum uwzględnił wszystkie istotne wydarzenia, zachował ciąg przyczynowo-skutkowy, w konsekwentny sposób prowadził narrację, która w tekście odtwarzanym obejmowała jeden akapit (180 słów, 13 zdań).

Tabela 2. Zestawienie treści i umiejętności sprawdzanych w drugiej części testu (zadanie dłuższej odpowiedzi) z wymaganiami ogólnymi i szczegółowymi podstawy programowej

Nr zadania	Podstawa programowa		Nazwa sprawdzanej czynności Uczeń	Typ i forma zadania	Liczba punktów
	Wymagania ogólne	Wymagania szczegółowe (nazwa sprawdzanej umiejętności) Uczeń			
15.2	Tworzenie wypowiedzi (III)	stosuje w wypowiedzi pisemnej odpowiednią kompozycję i układ graficzny zgodny z wymogami danej formy gatunkowej (w tym wydziela akapity) (III 1. 6) II etap	redaguje tekst o trójdzielnej kompozycji, czytelna segmentacja [akapity]	O RO	1
15.3	Tworzenie wypowiedzi (III)	dostosowuje odmianę i styl języka do gatunku, w którym się wypowiada (III 1. 1)	stosuje styl jednorodny, język dostosowany do formy wypowiedzi	O RO	1

15.4	Tworzenie wypowiedzi (III)	cały punkt dotyczący świadomości językowej (III.2), np.: sprawnie posługuje się oficjalną odmianą polszczyzny (III.2.2), stosuje poprawne formy odmiany (...), poprawne formy wyrazów w związkach składniowych (III 2. 10)	pisze poprawnie pod względem fleksyjnym, składniowym, leksykalnym, frazeologicznym	O RO	2
15.5	Tworzenie wypowiedzi (III)	pisze poprawnie pod względem ortograficznym (III 2. 5) II etap	pisze poprawnie pod względem ortograficznym	O RO	1
15.6	Tworzenie wypowiedzi (III)	poprawnie używa znaków interpunkcyjnych (III 2. 6) II etap	stosuje zasady interpunkcji	O RO	1

Jak wynika z poniższego zestawienia, tylko co piąty gimnazjalista spełnił kryterium realizacji tematu na najwyższym poziomie. Prawie 1/4 respondentów nie zrealizowała tematu. Jak wykazała analiza kilkudziesięciu losowo dobranych prac, byli wśród nich tacy, którzy w ogóle nie podjęli zadania napisania wypracowania, ale byli też i ci, którzy napisali własną wersję zdarzeń, choć w zadaniu dwa razy podano informację, że opowiadanie ma mieć charakter odtwórczy. Część uczniów podejmowała próbę opowiedzenia zdarzeń, jednak nie potrafiła oddać właściwie ich przebiegu. Odniesienie wyników procentowych do sposobu przyznawania punktów pozwala pokazać rozkład całej punktacji za pierwsze kryterium realizacji tematu.

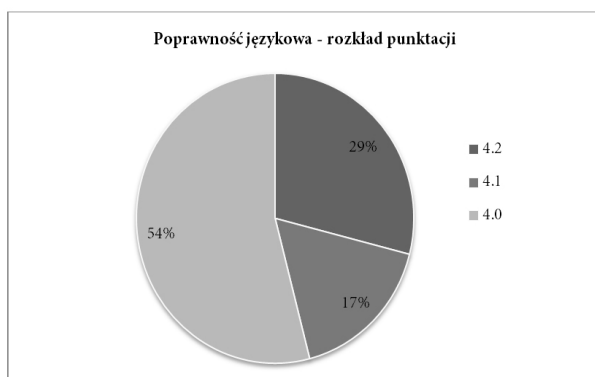
Rysunek 4. Rozkład punktacji cząstkowej za poziom realizacji tematu

Kryteria oceniania wypracowania zostały skorelowane z propozycjami zawartymi w *Informatorze o egzaminie gimnazjalnym od roku szkolnego 2011/2012*. To w nim określa się sześć aspektów oceny: treść, segmentację tekstu, styl, język, orografię i interpunkcję. W każdym z aspektów oceny wyodrębnia się poziomy wykonania.

Tabela 3. Poziomy realizacji tematu wypracowania

Lp.	Kryterium	Punktacja
1	Treść / realizacja tematu /	0–4p.
1.4	Pełna odpowiedniość: uwzględnienie wszystkich istotnych wydarzeń, zachowanie ciągu przyczynowo-skutkowego, logika i spójność wypowiedzi (początek – koniec), uporządkowana całość, konsekwentny sposób prowadzenia narracji.	4 p.
1.3	Uwzględnienie najważniejszych faktów (brak dopowiedzeń spoza tekstu), chronologiczne uporządkowanie wydarzeń, cechy opowiadania.	3 p.
1.2	Oddany podstawowy sens wydarzeń, historia tworzy zamkniętą całość.	2 p.
1.1	Oddane tylko niektóre sensory, niejasny przebieg wydarzeń.	1 p.
1.0	Całkowity brak ekwiwalentności, praca nie na temat	0 p.

W ocenie wypracowania szczególną uwagę zwraca niski poziom sprawności językowej badanych gimnazjalistów. Ponad połowa z nich nie otrzymała punktu na język. Tymczasem, aby uzyskać choć jeden z dwóch punktów, można było popełnić 4 błędy językowe w tekście opowiadania, które odtwarzało w 180 słowach zdarzenia ujęte w baśni.

Rysunek 5. Rozkład punktacji cząstkowej za poziom poprawności językowej w opowiadaniu

Analiza kilkudziesięciu losowo wybranych prac pozwala stwierdzić uchybienia na poziomie leksyki (w tym słownictwa i frazeologii), fleksji oraz składni. Ubogi zasób słownictwa ujawnia się zarówno w zadaniach z części pierwszej testu, jak i w wypracowaniu.

Nieznajomość zarówno dosłownych, jak i przenośnych sensów słów użytych w bajce Andersena lub treści zadań decydowała często o nieudzieleniu odpowiedzi bądź błędach. Gimnazjaliści na przykład nie rozumieli sensu słowa „grubiański”, więc nie potrafili wskazać jego antonimu w postaci słowa

„delikatny”. Przenośnie użyte słowo „budujący” w związku „budujący widok” również sprawiało problem. W podsumowaniu historii bohatera gimnazjalista pisze: „człowiek niezdecydowany to człowiek, z którym nie da się zgodzić”. Błędy dotyczą także frazeologii, zarówno związków stałych, jak i łączliwych, np.: biec, ile sił w łapach, spełnić cel, krążyć z miejsca na miejsce, przeliczyć się z losem. Uczniowie nie potrafią też posługiwać się oficjalną odmianą polszczyzny. Nagminnie stosują słowo „latać” w potocznym znaczeniu „biegać”, np.: latać za okazją, zwierzę latało, pies latał tam i z powrotem. Nadużywają także zaimków wskazujących i osobowych, powtarzają całe fragmenty tekstu oryginalnego, powtarzają czasowniki. Wszystko to świadczy o ubóstwie słownictwa i potoczności stylu.

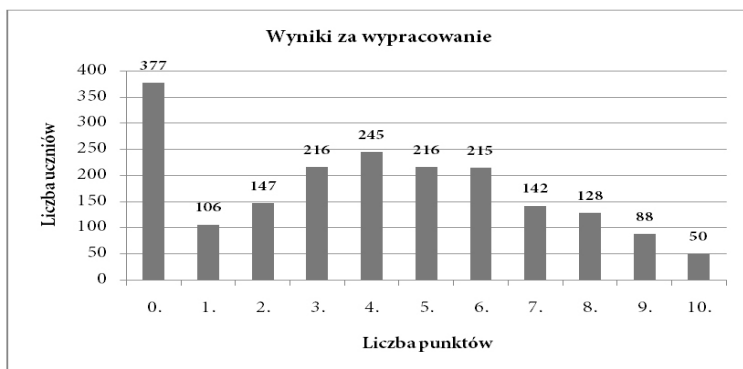
Największe niedostatki w zakresie języka dotyczą jednak składni. Opowiadanie to najprostsza z form wypowiedzi narracyjnej, ćwiczona w szkole od początku głównie w postaci wypowiedzi ustnej. Im wyższy etap edukacyjny, tym forma może być wyżej zorganizowana, a przede wszystkim przybiera postać pisemną. Tymczasem przedstawienie uporządkowanego ciągu zdarzeń w poprawnie sformułowanych i zapisanych zdaniach okazało się zdaniem trudnym. Opowiadanie jako forma mająca głównie ustny charakter zapisane staje się najbardziej narażone na przenikanie cech języka mówionego do tekstu pisanego. Taka właśnie tendencja wyraźnie zaznacza się w analizowanych pracach.

Gimnazjaliści największy problem mieli z zamykaniem myśli w poprawnie skonstruowanym zdaniu. Nierzadko całe opowiadanie stanowi jedno zdanie. Zdarzają się przypadki usamodzielniania zdań podrzędnych (np. rozpoczynanie konstrukcji od upodrzędniającego spójnika „że”) oraz stosowania niewłaściwych wskaźników zespolenia, które błędnie sygnalizują relacje podrzędno-nadrzędne między wypowiedziami składowymi. Zakłócenia logiki w rekonstruowaniu zdarzeń wynikają często z braku umiejętności budowania zdań wielokrotnie złożonych, posługiwania się potokiem składniowym.

Ze składnią w polszczyźnie bezpośrednio powiązana jest interpunkcja. Jak wynika z trzeciego wykresu, aż 3/4 uczniów popełniło w swoim kilkuzdaniowym opowiadaniu więcej niż trzy błędy interpunkcyjne. Dotyczą one głównie stosowania przecinków w zdaniach wielokrotnie złożonych, ale bywa i tak, że przestankowanie ma zupełnie przypadkowy charakter i zakłóca komunikację.

Równie trudnym jak poprawność językowa kryterium do spełnienia przez badaną populację gimnazjalistów okazała się ortografia. Tylko 38% popełniło mniej niż trzy błędy ortograficzne, co oznacza, że spełniający kryterium nie musieli napisać prac bezbłędnych. Jak na wstępie zaznaczono, aż 9% piszących to dyslektycy i dysortograficy, dla których kryterium zaliczenia było jeszcze łagodniejsze.

Ostateczne zestawienie wyników za wypracowanie pokazuje, że prawie 20% badanych nie uzyskało żadnego punktu (nie podjęli zadania, napisali zbyt krótką pracę lub nie na temat). To grupa uczniów, która powinna zostać objęta szczególną uwagą uczących.

Rysunek 6. Zestawienie punktacji za wypracowanie z liczbą uczniów

Wnioski płynące z diagnozy przeprowadzonej w grupie niemal 2000 gimnazjalistów nie są optymistyczne. Ale przecież nie o optymizm czy pesymizm w ewaluacji formatywnej chodzi. Ma ona posłużyć jako punkt wyjścia do formułowania wskazówek do dalszej pracy dla nauczycieli i uczniów, do oceny zasadności podejmowanych działań. Raport z badań przygotowany przez zespół metodyków pracujących w Instytucie Filologii Polskiej UAM w Poznaniu, w którego pracach autorka referatu uczestniczyła, sformułował wnioski. Jak wcześniej już napisano, skupiały się one przede wszystkim na zasygnalizowaniu konieczności kształcenia językowego z zakresu leksyki (rozumienia dosłownych i przenośnych znaczeń słów, bogacenia słownictwa), składni i interpunkcji (zamykanie myśli w poprawnie sformułowanych zdaniach i bezpośrednio z tym związane poprawne przestankowanie, różnice między składnią języka pisanego i języka mówionego), stylu (uświadamianie różnicy między potoczną i oficjalną odmianą polszczyzny, bogacenie synonimiki podstawowych czasowników, unikanie zaimków wskazujących i osobowych) oraz ortografii.

Badanie ewaluacyjne wykazało, że duża część uczniów nie posiada podstawowych umiejętności rozumienia tekstu i posługiwania się pisaną odmianą języka. Zajęcia dodatkowe powinny więc być skupione na uzupełnianiu podstawowych niedostatków oraz kształtowaniu umiejętności złożonych, np. połączenie znaczenia związku frazeologicznego z przesłaniem tekstu, potwierdzenie zrozumienia tekstu poprzez samodzielną pisemną rekonstrukcję zdarzeń w nim opisanych, powiązanie wiedzy z zakresu składni z poprawnym budowaniem zdań. Zestawienie wyników za I i II część sprawdzianu wykazuje wyraźną nadreprezentację uczniów słabych i bardzo słabych. Również środkowy wynik testu pozostaje przesunięty w kierunku rezultatów niskich, co tym bardziej potwierdza konieczność podjęcia działań wspierających.